BENEDEK Éva

Erdélyi festékes szőnyeg konzerválása és restaurálása

A székely kilim, vagy festékes szőnyeg Erdély magyarlakta vidékei közül ma már csak a Székelyföld keleti sarkában, Csíkban és a Kászon völgyében, valamint a gyimesi, dévai és hétfalusi csángók otthonában lelhető fel. A kilim, vagy kelim hazája Közép- és Kis-Ázsia. A csomózott, valamint a szövött keleti szőnyegek már a korai középkortól kezdve teret hódítottak Európában. A székely festékesek esetében nem lehet pontosan eldönteni, hogy korábbi vagy újabb kori keleti hatás eredményeként keletkeztek, de a keleti szőnyegekre emlékeztető kompozíció, az egyes díszítő elemek felhasználása, valamint a levéltári adatokban előforduló kilim (törökül: szövött szőnyeg) elnevezés, keleti hatást bizonyítanak. A festékest egyszerű bordás szövőszéken (osztováta, paraszt szövőszék) szövik. A ritka felvetés és a viszonylag vékony gyapjúfonal használata miatt "hamisripsz" szövésű. A vetülékfonalat a láncfonalak közé bordával verik be, azért a szövés laza szerkezetű. A festékesek vetülékfonalait a láncfonalakon könnyedén el lehet tolni. A festékesek a szövőszék adottsága miatt két darabból készülnek, a két darabot a szövés után összevarrják.

A szövéshez szükséges gyapjúfonalat saját kezűleg festik. Régen növényi eredetű, azaz "burján" festéket használtak, amelyeket füvekből, mezei és kerti virágokból és fából nyernek. A vegyi úton előállított kátrány- vagy anilinfesték, amelyet 1859-ben fedeztek fel, Székelyföldre csak 1870 után jutott el, de gyorsan elterjedt. Szerkezet szempontjából a régi burján festékeseknek négy fontosabb csoportját ismerjük: soros, rakott, rózsás, vagy csillagos, és asztalfedél festékesek.

A restaurálásra kerülő kis szőnyeg a "rakottas" csoporton belül a "szarufás" díszítésűhöz tartozik, hullámvonalai egy irányban haladnak (4. ábra). A darabot valószínűleg asztalfedőnek használták, erre lehet következtetni kis méretéből. Tulajdonosa a csíkszeredai Csíki Székely Múzeum, leltári száma 662., származási helyét tekintve székelyföldi (Erdély), a 19. sz. végén, a 20. sz. elején (?) készült. Méretei: 71x71 cm (1. ábra), kétfonalrendszerből álló, bordázott szövésű, vetülékfonalas mintázású, alapszövése hamisripsz, egy láncon forduló, díszítő szövése félsorozással kialakított minta (kék, drapp). A vetülékfonalak közös láncfonalon fordulnak, ez egy sűrűbb fogazáshoz hasonlít. A közös láncfonalon duplamennyiségű vetülékfonal van, mint a szőttes többi részén (3. ábra). Szélszövése egyszerűen forduló, egyik oldalon a láncfonal duplázott, végeldolgozása: 3 láncfonal összecsomózva. A szövés sűrűsége a láncfonal esetében 26/10 cm, a vetülékfonal esetében 82/10 cm. Anyaga: a lánc pamut, a vetülék gyapjú. A lánc S, a vetülék Z sodratú. Alkalmazott színei: nyers fehér, zöldes-sárga, halvány zöld, világos kék, sötétkék.

A használat következtében a szőnyeg mechanikai károsodást szenvedett, mindkét vége hiányos, rongyos, roncsolt, sarkai elkoptak, foszlottak. A láncfonalak 75%-a a szőnyeg végén kiszakadt, lebomlott. A láncfonalszakadások következtében a vetülékfonalak fellazultak, szétcsúsztak és több helyen leomlottak. A gyapjúszál szerkezetileg nem erős szál, könnyen nyújtható. A szőnyeg végén a foszló gyapjúszál a nyújtás második csoportjához (3-30%-os megnyúlás) tartozik, amikor a gyapjú fehérjét alkotó alfa-keratin bétakeratinná alakul át (2. ábra). A szőnyeg szélén a végeldolgozás 90%-a hiányzik.

A fény, a nem megfelelő klíma, rovarok, mikrobiológiai károsítók, nedvesség, atmoszférikus szennyezők, környezeti tényezők: egymás hatását segítve a textil anyag lebomlásához vezethetnek. Fény hatására (fotokémiai reakció), a gyapjúban a diszulfid kötések oxidálódnak, a kéntartalom egy része kénhidrogénné, illetve kénsavvá alakul át, a gyapjú szilárdsága csökken. A szőnyegen a színezék fény hatására történő lebomlása, a színfakulás is megfigyelhető. A felületi

ph-mérés alapján a szőnyeg ph-ja 5,6. Ez a savas érték a gyapjú esetében megfelelő, de károsíthatja a cellulózalapú láncfonalat. A láncfonalak gyengesége és töredezettsége a savasság következménye is lehet. A festékes textíliát többször moshatták (lúgok), majd napfénynél (UV sugárzás) szárították, így az oxidált cellulóz láncszakadást szenvedhet. Mikrobiológiai károsodás nyomait nem észleltem, ezzel szemben a kis szőnyegen felületi szennyeződés nyomai láthatók. A felületi szennyeződés gyenge kötőerőkkel kapcsolódik a szálasanyaghoz, de a sok használat és a nem megfelelő klimatikus és fényviszonyok következtében a tárgyon, a cellulóz illetve fehérje alapú szálasanyag rostjai között kötött szennyeződés jelei is mutatkoznak, ami már az anyag roncsolódásához vezethet.

A festékes szőnyegen előző konzerválás-restaurálás nyomai nem láthatók. Az anyagvizsgálatok során szálasanyag-meghatározást égetési próbával és mikroszkópos vizsgálattal végeztem. Először a láncfonalból vett kis darabot égő láng fölé tartottam, fellobbanó lánggal gyorsan égett, kevés könnyen porló hamu maradt, szürkés-fehér színű. A láncfonal tehát pamutszál. A vetülékfonalból is mintát vettem, láng fölé tartottam: lassan ég, nem lobban fel, égett haj vagy szaru-szag észlelhető. A hamu szétmorzsolható, szürkés-fekete színű. A mikroszkópos vizsgálathoz a fonalat (a láncfonalat) elemi szálaira bontottam. Tárgylemezre helyeztem, fedőlemezzel lefedtem. A hoszszanti kép lapos, szalagszerű szálat mutatott; a keresztmetszeti kép lapos, hosszúkás formát és vékony falat. Ezek a tulajdonságok szintén a pamutszál jellemzői. A vetülékfonal hosszanti képe pikkelyes külső réteget mutatott, keresztmetszete kör alakot. Ezek a gyapjúszál jellemzői (2. ábra).

A tárgy leírása, állapotfelmérése, szennyeződéseinek felmérése, anyagvizsgálata után következhettek a tulajdonképpeni munkálatok. A kis szőnyeget az asztalra helyeztem, műanyagszitával lefödtem, és kis teljesítményű porszívóval eltávolítottam a felületi szennyeződéseket (port, piszkot). Ezt a műveletet a szőnyeg mindkét oldalán elvégeztem.

A színlevérzési próba következett, a szőnyeg minden gyapjúszínét megcseppentettem: desztillált vízzel, 2%-os ecetsavval, 2%-os ammóniumhidroxiddal, és végül nemionos mosószerrel. Hogy a vegyszer jól behatoljon, bizonyos időt állni hagytam. A megcseppentett szőnyegrész alá és fölé szívópapírt tettem, ezeket hozzápréselve a gyapjúszínekhez, nem jelentkezett a színes folt. Tehát elkezdhettem a nedves tisztítást.

Ehhez összeállítottam a mosófürdőt: A lágy vízbe - ez előállítható a KMI restaurátorműhelyében, vízlágyító berendezéssel - literenként 1 g PRECOSOL nem ionos mosószert tettem, és lassacskán eloszlattam. Előkészítettem a víz + ecetsavas fürdőt is (pH 4). A mosófürdőbe belehelyeztem a kis szőnyeget. Könnyedén mozgatva kezdtem mosni, hogy a felületaktív anyag hatoljon be a textilbe, és kezdje kifejteni hatását, részecskékre szedve és lefeszítve a szennyet. A mosás első szakasza során a mosóvíz színe kékre változott. A sötétkék szín, ami feltevésem szerint berlini kék, levérzett. A szőnyeget gyorsan áthelyeztem az ecetsavas fürdőbe, és a savas közegben megállt a színlevérzés. Az ecetsavas fürdő után többször átöblítettem a szőnyeget, hogy a habképződés megszűnjön.

Gyorsan elvégeztem a szárítást, papírvatta között, közben állandóan figyeltem, hogy a papírvattán nem látok-e levérzett színnyomokat. A papírvatta többszöri cserélése után a minél hatékonyabb és gyorsabb szárítás érdekében hideg levegőjű hajszárítóval megszárítottam a szőnyeget, gondosan átfújva mindkét oldalát.

Ezután varrókonzerválást végeztem a kis szőnyeg egy részén, hogy megakadályozzam a vetülékfonal leomlását az elszakadt, meggyengült láncfonalról. Ezt vékony, az eredeti színhez hasonló gyapjúfonallal végeztem. A láncfonal megerősítése, kicserélése, pótlása az egyik legfontosabb lépés, mert ez segít hozzá a vetülékfonal helyreigazításához, kiegészítéséhez. A vetülékfonal kiegészítését a 100% pamut (34) 2x4 cérnával végeztem. Mivel e pamutszál vastag volt az amúgyis nagyon meggyengült, vékony lánc- és vetülékfonalhoz, szétválasztottam a Z2 S4 sodratú fonalat és Z1 S2 arányban újra összesodortam. Továbbra is ezt használtam a láncfonalpótlásnál (3. ábra). Az öltéshez 24-es vastagságú tompa tűt használtam. Fontos, hogy az új láncfonalak ne fe-

szesen helyezkedjenek el az eredeti láncfonalak között, hogy a szőnyeg sima legyen (4. ábra). A fonalak festéséhez savas kötésű, szintetikus színezéket használtam (Sandolan-scharlach NGL, Wofalan-schwarz BLN, Ostalabraun 2 GL, Sandolan-schtblau OL 125%, 40-50°C hőmérsékletű fürdőben, a gyapjú súlyára számított 5-10% glaubersóval, majd a 3-4-es pH-t biztosító 1-3% ecetsavval).

Miután minden hiányzó láncfonalat behúztam, pótoltam, a szőnyeget hengeres feszítőkeretre helyeztem, és a láncfonalakat kikötöttem. Az egyenletesen kifeszült láncfonalak közé beszőttem a hiányzó vetülékfonalakat. Az eredeti színhez hasonló gyapjúval kiegészítettem a hiányzó mintarészeket. A vetülékfonalakat mélyen, de nem egyenletesen kell beszőni az ép részbe, hogy az újonnan szőtt részek nehogy elváljanak (5. ábra). Az újonnan kiegészített, újraszőtt szőnyeg hátsó oldaláról a roncsolt vetülékfonalakat levágtam, mert hosszúságuk miatt egyenetlenné tették a szőnyeget (6. ábra).

A munka eredménye a restaurált szőnyeg (7. ábra). A kis szőnyegszél restaurálására fordított idő kb. 80-100 óra volt, a gyapjú, láncfonal, tisztítószerek mennyisége: 20-30 dkg. A tárgy további kezelését illetően ajánlott annak pamut vászonnal bevont megfelelő átmérőjű hengerre, színével kifele tekert állapotban, színezetlen pamutvászontakaróba való kötése. A PVC-cső elszínezheti a textíliát. Kiállítás esetén ajánlott a fektetett állapotú bemutatás, függő helyzet esetére a szőnyeget tépőzárral kell a kívánt helyre rögzíteni. A szőnyeg számára a 18-20ŞC alatti hőmérséklet, 45-65% alatti nedvességtartalom, 50 Lux alatti fényerősség az indokolt.

Irodalom

1. Szentimrei Judit: Csíki székely festékesek, Kolozsvár, 1956

2. Vámszer Géza: Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930-1975), Bukarest, Kriterion, 1977. p. 46-54

3. Kós Károly, Szentimrei Judit, Nagy Jenő: Kászoni székely népművészet. Bukarest, Kriterion, é.n.

4. Mátéfy Györk: Szövött és csomózott kárpitok és takarók, Textiltechnikák, Magyar Nemzeti Múzeum, 1993

5. Mátéfy Györk: Erdélyi "festékes" szőnyeg konzerválása, restaurálása és teljes kiegészítése, Szakdolgozat, Budapest, 1990

6. Mátéfy Györk, Sipos Enikő: textilkonzerválás-restaurálás, Budapest, 1989

7. T. Balázsy Ágnes: Felületaktív anyagok, Műtárgyvédelem 3. Budapest, MRME, 1976

8. T. Balázsy Ágnes: Szerveskémiai egyetemi jegyzetek. Növényi szálasanyagok felépítése és károsodásai. Múzeumi textíliák mosása, 1993

Conservarea şi restaurarea unei scoarţe vechi secuieşti

(Rezumat)

Lucrarea prezintă fazele de restaurare a unei scoarţe vechi din colecţia Muzeului Secuiesc al Ciucului. Restaurarea scoarţei a fost executată în cadrul procesului de şcolarizare al Facultăţii de Arte Plastice, secţia restaurare din Budapesta, în anul 1994, ca lucrare de teză. Lucrarea tratează amănunţit pregătirea materialului, analiza fibroasă a textilei, curăţirea obiectului de impurităţi, conservarea, modalităţile de restaurare, întregirea urzeaşei şi a firului de betează. În concluzie prezintă propuneri pentru etalarea obiectului şi pentru expunerea lui.

The Preservation and Restoration of a Transylvanian Painted Carpet

(Abstract)

The paper presents the restoration phases of an old Székely "kilim" (painted carpet) in the collection of the Székely Museum of Csík. The restoration of the carpet was done at the University of Arts - the Restoration-section - in Budapest, in 1994. The paper thoroughly shows the preservation of the materials, the textile fibre analysis, the clearing of the objects of impurities, the completion of the fibre and adornment. Consequently, some proposals are given concerning the object's display and exhibition.

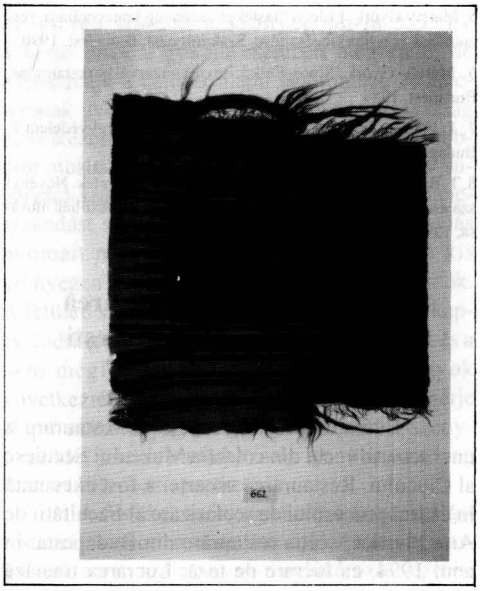

1. ábra

2. ábra

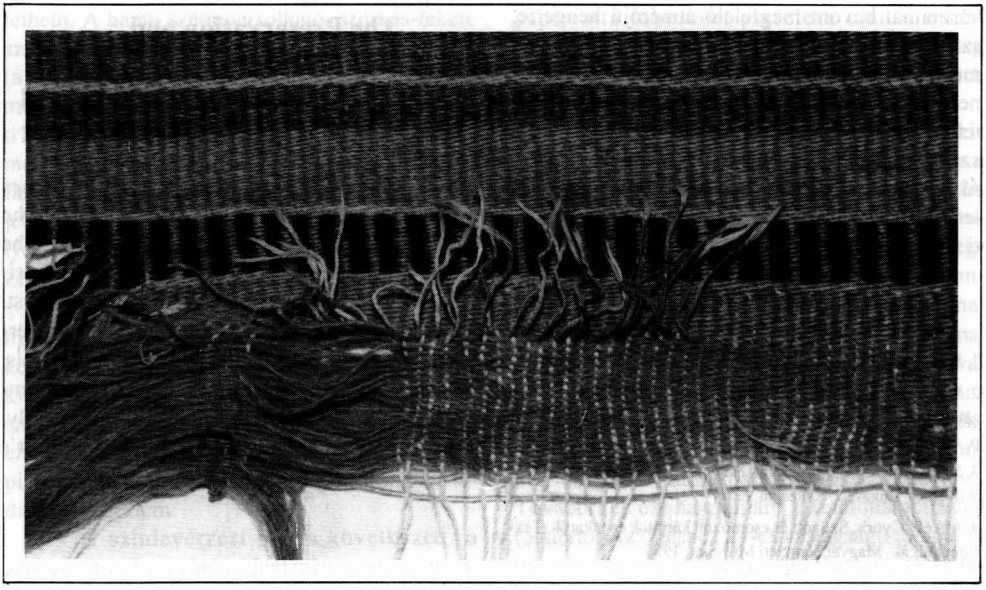

3. ábra

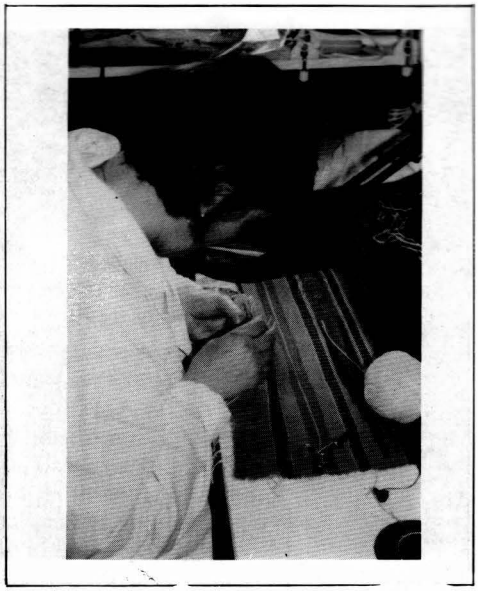

4. ábra

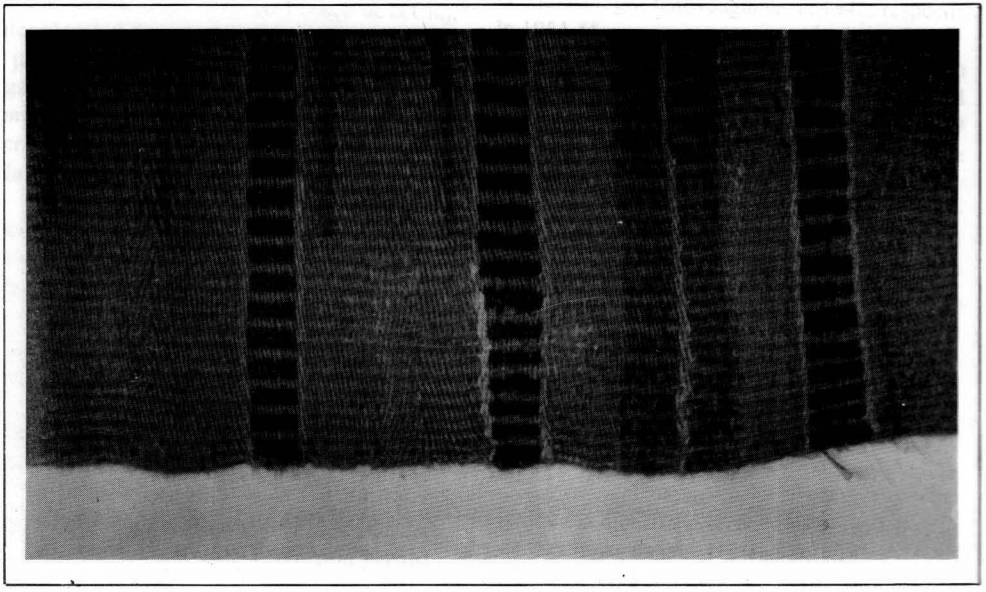

5. ábra

6. ábra

7. ábra